

Jaan Teemant (1872-1941?)

prof. Peeter Järvelaid

Eessõna asemel. Eesti Vabariigi Ajutise Valituse otsusel, kohtuministri käsul nimetati Eesti Vabariigi prokuröriks 11. novembrist 1918 a. vannutatud advokaat Jaan Teemant.[1][1] See on ajalooline päev Eesti Prokuratuurile, sest nimetatud kuupäeva loeb prokuratuur oma sünnikuupäevaks. Eesti Prokuratuur saab 2009.a. novembris tähistada oma ametkonna 91. aastapäeva. Jaan Teemanti teeneid Eesti prokuratuuri rajajana ja aatelise riigimehena on raske üle hinnata. Olgugi, et tulevane mitmekordne riigivanem oli prokuratuuri tippjuht napilt viis kuud[2][2], sest valituna Eesti Asutava Kogu liikmeks tuli tal asuda täitma uusi ülesandeid, jääb tema tegevus prokuratuuri algaegadel igavesti selle institutsiooni ajalukku. Jaan Teemantilt ei saa keegi ära võtta tema kohta ajalooos Eesti vabariigi esimese prokurörina. Ajaloo jaoks on ka teada Jaan Teemanti enda suhtumine prokuratuuri. Asutava Kogu protokollidest 21. maist 1919.a. võime lugeda, et võttes sõna kogenud juristina „Põllu- ja metsatöölise teenistuslepingute pikendamise seaduse” esimesel lugemisel heitsid vasakpoolsed saadikud Jaan Teemantile ette, et ta esinevat mitte poliitikuna vaid ikka veel „prokurörina”. Selle etteheite peale J.Teemant vastas oma oponentidele, et ta esineb Estonia teatri saalis rahvasaadikuna, aga...kui ma ka enne prokuröör olen olnud, **siis võin ma uhke olla. Et ma Eesti Vabariigi prokuröör olin**”.[3][3]

Jaan Teemanti biograafias on seoses prokuratuuriga ka üks traagilisem külg, sest 1940/41.aastal oli uute võimude poolt tema poliitilise süüdistuse kõige olulisemaks asjaoluks just ta tegevus, mis seotud tema ülesannetega, mida ta täitis kui Eesti Vabariigi prokurör.

Eesti Vabariigi sünniloos ja riigi kujunemise aastatel tuli Jaan Teemantil täita oma elu jooksul mitmeid olulisi rolle. Jaan Teemant täitis temale saatuse poolt ettenähtud ülesandeid kohusetunde- ja huviga, kuid jäädes alati lihast ja luust inimeseks, kellele polnud võõrad ei väiksemad või suuremad inimlikud nõrkused ja jäädes alati kaasaegsete jaoks eredaks isiksuseks. On levinud arvamus, et suur aeg, vajab suuri inimesi.

Jaan Teemanti saatuseks oli kahtlemata võtta vastu väljakutseid, mida vähestele antud. Jaan Teemanti elukäiku saab võrrelda mitte ainult Eesti omariikluse rajajatega, vaid kindlasti on siin võrdlusmoment 20. sajandi Euroopa paljude riikide poliitikutega. Enne kui me asume J.Teemanti elu ja tegevust võrdlema näiteks teiste riikide prokuratuurisüsteemi loomise juures olnud võtmeisikute elulugudega, vaatame korra selle mehe elukäigu mõningiad tahke, et paremini mõista tema saatust.

Vallakirjutaja poeg. Eesti Vabariigi arengu teatud eripära pole võimalik lõpuni mõista, kui me ei rõhuta asjaolu, et väga paljud riigi sünnile aktiivselt kaasa aidanud mehed ja naised olid esimese põlve haritlased, kellel juured talukultuuris. Jaan Teemant sündis 24. septembril 1872.a. Läänemaal. Ta seega Vigala kihelkonna mees. Tema isa Ado Teemant oli ärksa vaimuga mees, sest olles küll külakooli haridusega,

oli ta tuntud eduka valla- ja vallakohtu kirjutajana.[4][4] Vigala kant oli talurahva õigusliku staatuse määramise seisukohalt üks väga ergas piirkond, sest Vigala mõisade omaniku parun Berend Johann von Üxküllilt poolt oli juba 1789.a. välja antud kohalik regulatsioon „Vigala talurahva seadus.” Siin tasuks tsiteerida ajaloodoktor August Traati, kes oma vallakohtute ajaloole pühendatud monograafia epigraafiks valis Andreas Rosenilt tsitaadi, et „kirjaoskamatutes kohtumeestes on asjatu otsida seadusetundjaid ja õigusteadlasi, kuid te leiate neid kaine mõistuse aarde, nende otsuste hulgas te leiate palju suurepäraseid ja vähe arutuid.”[5][5] Jaan Teemanti isa oli selgelt olemas seda vallakohtunike sünnipärast arukust, kuid valla- ja vallakohtu kirjutajana oli ta siiski kõige suurem kirjamees oma kandi talumeeste hulgas. Teemantide pere pärimus rääkis ka sellest, et kui vallaomavalitsuste asjad olid mõisadest valdadesse üle anti, siis sai ta Paatsalu valla- ja kohtu kirjutajaks. Tal tulnud ajada valla asju maavaidluses parun Maydelliga, kus kohalik vallakirjutaja olevat selle vaidluse võitnud, kusjuures tal õnnetunud see kohtuasi viia isegi Peterburi Vene impeeriumi kõrgeimasse kohtusse – Senatisse välja.

Ado Teemanti eneseteostus „juristina-seadusemehena” oli küll muljetaladav, kuid see läinud talle maksma paraku kallilt, sest kohalikud mõisnikud hakanud nüüd koos intrigeerima vallakirjutaja vastu ja saades hakkama tema vallandamisega, saavutanud ka kokkuleppe, et vallandatud vallakirjutajal ei õnnestunud Karuse kihelkonnas endale maad osta. See õigusotsimise vaim ei saanud jääda tagajärgedeta. Kes veel kui mitte pere esiklapsena sündinud poeg Jaan[6][6] pidi isa vaimusilmas saama mitte ainult vallakirjutajaks, vaid kindlasti kandusid isa unistused hoopis kaugemale. [7][7]

Kui isa tõesti suutis kohtuvaidluse vallasekretärina Vene impeeriumi kõrgeimasse kohtusse viia, siis pidi tal ka unistused selged olema, et poeg võiks kunagi ülikoolis õppinud mehena vandeadvokaadina kohtuasju ajada juba palju suurema haardega. Kuid esialgu oli Teemantide perel vaja leida endale uus elukoht. Ado Teemantil õnnestus saada vallakirjutaja koht Kohilasse, kuhu ta ostis enda perele Aandu külasse Priidiku talu. Ado Teemantil ettevõtlikkusest puudust ei tulnud. Kohilas olevat just tema kavade järgi ehitatud uus suur ja moodne vallamaja. On selge, et vallasekretäri pojast ei saanud isa ettevõtmised ja plaanid mööda minna. Elus hakkamasaamise oskuse ja suure õigluse tunde sai ta kaasa kindlasti oma isalt. Olgu siinjuures etteruttavalt mainitud, et näiteks Jüri Vilmsi juristiksi hakkamisel oli samuti üheks põhjuseks tema vallavanemast isale tehtud ülekohtuga võitlemine, millesse poeg aktiivselt lülitus.

Jaan Teemant saades vene impeeriumi pealinna ülikoolis juristihariduse ning asudes Tallinnasse advokaadiks, sai kiirelt tuntuks oma edukate protsessidega just talupoegade kaebuste esindamisel. Kas siis veel keegi tema tema isa Ado Teemantiga seostas, vaevalt küll, aga poeg oli läinud mingil määral oma isa teed jätkama.

Esimese põlve haritlane (Pärnu, Tartu, Peterburi). Kuuludes esimese põlve haritlaste või siis ka edasirühkijate põlvkonda, võttis ka Jaan Teemantil hariduse saamine aega. Saanud aluse kodukihelkonnas Kohilas, suundus ta Pärnu

Gümnaasiumi ja sealt kooliharidust lõpetama Tartusse. 19. sajandi lõpuaastatel oli tänase Eesti vabariigi territooriumil gümnaasiume vähe ja seetõttu saada õppimisvõimalust sageli keeruline. Sel ajal oli just gümnaasiumi sissesaamine selleks ületamatuks takistuseks, mis jättis noored inimesed kõrgemast haridusest ilma. Jaan Teemant Pärnus õppimise ajast pole just palju teada, kuid on teada, et Jaan Teemant oli hiljem selle kooli vilistlaskogu liige.[8][8] Jaan Teemant saab gümnaasiumi lõputunnistuse 1893.a. Tartus Treffneri gümnaasiumist, kui ta saab 21. aastaseks.

See aeg on Tartus noore mehe jaoks kindlasti mõtlemapanev, sest ei saanud noorele mehele, kes tahtis ülikoolis juristiksi õppida jääda märkamatuks see raske poliitiline võitlus, mille käigus endisest saksakeelsest- ja saksa õppejõududega komplekteeritud ülikooli õigusteaduskonnast tehti nüüd Jurjevi ülikooli nime kandvat venekeelse õppega õigusteaduskonda. Ka see võis olla üheks põhjuseks, miks Jaan Teemant ei astu Tartu ülikooli (Jurjevi), vaid otsustab suunduda Peterburi, et koolitada end juristiksi impeeriumi esimeseks ja suurimaks tõusvas õigusteaduskonnas. Sel hetkel oli veel suurima õigusteaduskonnaga Moskva ülikool, kuid areng läks 20. sajandi alul just Peterburi kasuks. Peterburi oli 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses Tallinna järel suurima eestlaste kogukonnaga linn Vene impeeriumis. Impeeriumi pealinna oli töö- ja parema eluotsingul kolinud nii palju eestlasi, et siin võis üks eestlane tunda end kodusemalt kui näiteks Emajõe äärses ülikoolilinnas Tartus. Noori mehi innustas just Peterburis juristiksi õppima asjaolu, et 1889.a. oli Eesti- ja Liivimaal alanud reformid, mis pidid sinse kohtusüsteemi (kohtukorralduse, -protsessi jne) unifitseerima impeeriumi üldise korraga. Seetõttu juristiksi õppimine Peterburis tähendas kindlalt mitte ainult väga head erialast ettevalmistust tunnustatud professorite käe all, vaid ka kiiremat karjäärivõimalust lõpetamisel.

Aastatel 1893-1901 õpib Jaan Teemant Peterburis[9][9] juristiksi. Peterburi ülikooli õppinud juristid hoidsid Eesti Vabariigis kõrgetes riigiametites olles kokku ja omasid sageli ka teatud üleolekutunnet mujal õppinute ning eriti Tartu Ülikoolis pärast 1918. aastat juristiksi õppinute suhtes. Mälestustes pole säilinud küll midagi taolist Jaan Teemanti kohta öelduna, kuid Elmar Tambek on oma mälestustes viitab taolisele mentaliteedile Sõjaprokuratuuris, kus Tartus õppinuid noori juriste nimetati tööle asudes halvustavalt „konspektnikuteks ehk juristideks kelle teadmised juurast põhinevad vaid loengukonspektide lugemisest.”[10][10] Esimese põlvkonna haritlasena oli Jaan Teemantil alati tahe midagi ära teha ja kartmatus teha ka seda, mida paksema akadeemilise traditsiooniga ühiskondades tehakse vaid väga suure ettevalmistuse ning jõudude mobiliseerimise kaudu.

Vandeadvokaadina Tallinnas (1901-1917). Jaan Tõnisson esinedes 8. märtsil 1920.a. Asutavas Kogus ja rääkides varalahkunud Jaan Poska (1866-1920) rollist eesti ühiskonna ees, rõhutas tema teenet ka selles, et oma tahtejõu ja tööga olevat viimane rajanud tee eesti soost haritud juristidele Tallinnasse vandeadvokaadi ametit pidama. Jaan Poska tuli Tartu ülikooli lõpetamise järel Tallinna vandeadvokaadi abiks 1890.a. Jaan Teemant tuleb Tallinna kümme aastat hiljem, seega enam vähem samal ajal, kui saabus Tallinna pärast sõjaväeteenistust Konstantin Päts, kel taskus küll tunnistus

Tartu ülikooli lõpetamise kohta. Eestlastest advokaadid Tallinnas pidid jälgima ka teatud spetsialiseerumist, sest võitlus klientuuri pärast oli selles keeruline.

Oli täiesti tavaline, et teatud osa elanikkonnast linnas valis endale arsti või advokaadi kas siis rahvusliku või usulise tunnuse alusel. Seetõttu eestlastest advokaatidel oli kõigil vaja lahendada keeruline ülesanne, kuidas leida endale selline rakendus, mis tagaks kliendid. Jaan Teemant sai kiirelt tuntuks oma edukate protsessidega, kus ta astus talupoegade kaitseks mõisnike vastu. Kui samas näiteks Jaan Poska ajas enam Tallinna linna asju. J.Vilms, kes tuli J.Teemantist Tallinna advokaadiks umbes kümnendi hiljem, leidis esialgu endale klientuuri üürnike- ja eriti sõdurinaiste (perede) kaitsmisega majaomanike omavoli vastu.

Töö advokaadina Tallinnas ei tähendanud Jaan Teemantile mitte ainult erialast tööd, vaid suhtlemist ka eestlastest kolleegide advokaatidega. Neid oli sel ajal Tallinnas veel väga vähe. On loomulik, et Jaan Teemanti võtab ühendust vandeadvokaat Jaan Poska tutvusringiga, kus käis koos nagu Jaan Tõnisson nimetas - esimene eestlastest haritlaste salong selles linnas. Tutvus Jaan Poska juures vandeadvokaadi abiks olnud Konstantin Pätsiga viib Jaan Teemanti ajalehe Teataja ümber koondunud rahvuslikku ringkonda ja sellega ka üha enam politikasse.

Rahvuslasena poliitikas (1901-1917). Jaan Teemanti põlvkonna inimestel, kes olid sündinud 19. sajandi teisel poolel, oli kanda Eesti riigi loomisel eriline roll. Sünniaeg otsustas selle, et esimese maailmasõja lõpuks olid nad kõige loovamas eas ja neil oli selleks momendiks olemas mitte ainult (kõrgem) haridus, vaid ka teatud vajalik elukogemus. Tasub meenutada, et selleks ajaks oli üldse riigi loomisel vajaliku kõrgema juriidilise haridusega eestlasi vaid veidi üle saja ja umbes samapalju oli veel tudengeid, kelle õigusõpingud olid parajasti veel pooleli. Seetõttu iga rahvuslikult mõtlev jurist oli eriliselt kaalul. Jaan Teemanti põlvkonna haritlastel tuli varem või hiljem läbi teha eestlasena enesemääratlemise protsess. Olla eestlane, keda vaatamata advokaadikutsele, mis eestlaseks olemist tegelikult ei nõudnud.

Kuna Jaan Teemant polnud eriline kirjamees, näiteks *Bibliographia Iuridica Estonica* 1918-1940 ei leia me ühtegi juriidilist artiklit, mis pärineks Jaan Teemanti sulest. Ka pole teada mälestusi, mis räägiks põhjalikumalt Jaan Teemanti vaimsest- ja rahvuslikust arengust. Meile on teada, et Peterburi ülikoolis ühineb ta rahvuslike üliõpilasorganisatsioonidega. Elfriede Lenderi mälestustest saame teada, et Jaan Teemant oli koos Eduard Säki, Jaak Reichmanni, Nikolai Kanni, Rudolf Allmanni ja Voldemar Lenderiga need, kes panid aluse Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsile.[11][11]

Hiljem ühineb Jaan Teemant sellest seltsist väljakasvanud korporatsiooniga Rotalia, mille vilistlasena oli ta seotud selle akadeemilise organisatsiooniga kuni oma elu lõpuni. Viimase sammu aitas tal teha ilmselt Jüri Uluots (1890-1945), kes oli sünni järgi Teemantiga enam vähem ühe kandi mees (Vigala, Kirbla) ja mõlemad mehed olid ka Peterburi õigusteaduskonna kasvandikud. Eks oli ka J. Teemantile südantsoojendav kuuluda akadeemilisse organisatsiooni, mille nimi Rotalia tähendas ju ladina keeles tema sünnikoha Läänemaa ajaloolist nimetust. Peterburis oli rahvuslikuks enesemääratluseks või siis selle tunde kinnitumiseks tegelikult

suhteliselt hea seis. Tõsi paljusid Peterburi tudengeid haarasid rahvusluse asemel enam maailmarevolutsiooni ja sotsiaalse võrdsuse ideed. Kuid võimalused olid tegelikult siin vähemalt 20. sajandi alguses veel erinevateks valikuteks.

Ka tasub meenutada, et slavofiilsus ei ole seostatav mitte alati vaid suusrrahva sovinistliku maailmanägemisega, aga oma alguses variandis juhtis tähelepanu oma „juurte” teadmisele ja nende austamisele. Seega samuti omamoodi rahvusliku alge rõhutamine ja Venemaal viivad selle liikumise juured saksa rahvusluse ideoloogia lätete juurde.

Millal saab Jaan Teemantist rahvuslane (kui nii saab küsida), selle üle võib vaielda, kuid murranguks saab siin kindlasti aasta 1904. 1904.a. sai ajalooliseks Tallinna linna juhtimise loos, sest linna volikogu valimistel said esmakordselt eestlastest linnavolinikud valimistel võidu.

Nende „võidukate eestlastest linnavolinike”[12][12] hulgas oli ka Jaan Teemant.[13][13] Kui Jaan Teemanti Tallinna tuleku aastal (1901) toimunud linna volinike valimisel oli 60 linnavolinikust: sakslasi 41, venelasi 4 ja eestlasi vaid 15, siis kolm aastat hiljem toimunud eestlaste valimisvõit oli senisele jõudude vahekorraga harjunutele täiesti arusaamatu. Eestlasi sai 1904.a. linnavolinikeks **37!**, venelasi endiselt 4 ja sakslasi seekord vaid 19.[14][14] Hetkega oli murtud sakslaste ülemvõim Tallinna linna valitsemisel. Kuid see ei toiminud muidugi loomuliku arengu kaudu, vaid selleks olid just ka Jaan Poska salongis kokkusaavad eestlastest juristid väga palju vaeva näinud. Eestlaste valimisvõit Tallinnas tähendas omamoodi impeeriumi üldiste seaduste (linnaseaduse) väga peent tundmist, et enda kasuks ära kaustada kõik selles seaduses olevad võimalused. Juba 1904. sai Jaan Teemanti vanemast kolleegist vandeadvokaat Jaan Poskast Tallinna volikogu esimees (juhataja) ja kolleeg Konstantin Pätsist linnanõunik-linnapea asetäitja ülesannetes, linnasekretäriks sai eestlasest jurist M.Pung. Saksa seltskond reageeris taolisele eestlaste valimisvõidule Tallinnas väga valuliselt, püüdes seada seda igal võimalusel kahtluse alla. Siin hakkas see rahvulik joon üha enam selgeks saama. Sakslased sõimasid osasid eestlastest linnavolinikke, kelle hulka kuulus ka Jaan Teemant avalikult „sumadanimeesteks” (ka K.Päts, M.Pung, O.Strandman, F.Karlson, J.Sitska jt) , sest nendel polnud valimiste ajal veel Tallinna linnas kinnisvara. Seega halvustati neid väitega, et need on inimesed, kel pole mingit vastutust linna arengu pärast, sest neil endil pole kinnisvara linnas ja kogu nende vara mahub ära ühte kohvrissi (ehk siis sumadani vene keeles, mis oli sel ajal russismina eesti keeles samuti kasutusel), mis võimaldavat neil ebaõnnestumise korral reisida kuhugi edasi. Saksa seltskonnale oli jäänud märkamata või nad polnud osanud arvata, et eestlased võivad ära kasutada 1892.a. impeeriumi üldise linnaseaduse sätet, milles üldreegline omasid valimisõigust linnas vaid majaomanikud (kinnisvara omanikud) ja kaupmehed, kuid nendega olid võrdsustatud ka inimesed, kes vaeslaste eestkostjad.

On teada, et Jaan Poska, K.Päts ja J.Umblik (Umblia) jt korraldasid enne 1904.a. linnavolikogu valimisi nii, et paljud linna tulnud eestlastest haritlased, kel polnud kinnisvara linnas, vormistasid end eestkostjateks. Saades seega automaatselt

võimaluse juba 1904.a. linnavolinikuks valitud. See sotsiaaltöö valdkonda kuuluv toiming oli jäänud saksa seltskonnale Tallinnas enne 1904.a. valimisi täiesti märkamatuks. Kuid tuleb märkida, et samal ajal sakslaste poolt väga jälgiti, et eestlased ei omandaks ohustavalt palju kinnisvara linnaosades, kus sakslastel ajalooliselt enamus. Kui aasta hiljem lahvas 1905.a. revolutsioon Venemaal, siis see konflikt rahvuslikul pinnal paisus väga teravaks. Võib siin mitmeti arutleda, kuid siiski ei saa välistada, et selle suure konflikti käigus kasutasid oma võimaluse ära ka 1904.a. opositsiooni jäänud ja hind, mis tuli maksta 1904.a. võitjatel, kelle hulka kuulus ka Jaan Teemant oli ränk. Kasutades ära sõjaolukorra segadust, sattusid lühemaks või pikemaks ajaks vanglasse mitmed linnavolinikud. Nii näiteks oli lühemat aega vangis Jaan Poska, kes tänu naise Constance Poska (1874-1923) aktiivsele abile vabanes suhteliselt kiiresti, sest tema eest kostis kuberner. Kuid palju halvemini läks noorematel kolleegidel.

Jaan Teemant ja Konstantin Päts mõisteti tagaselja sõjakohtu poolt, kõiki tollaseid impeeriumi seadusi küll eirates, surma. Selline olukord oli tõsisemast tõsisem. Jaan Teemantil tuli olukorra selginemiseni põgeneda oma elu päästmiseks välismaale (Sveitsi, Soome) ning hiljem oli Jaan Poskal palju tööd, et luua olukord, et nii Jaan Teemant kui Konstantin Päts saaksid kodumaale naasta. Praktilise meelega Jaan Teemant olevat Sveitsis olles tuupinud usinalt inglise keelt, et vajadusel edasi rännata kas USAsse või Inglismaale.

Et mõista sügavuti, mida tähendab inimese jaoks teadmine, et kodumaal ollakse surma mõistetud, selleks on vaja ehk isiklikku kogemust, mida aga väga vähestel inimestel on olnud võimalik ka mälestustes kirja panna. Surmamõistetute staatuses olemine ei jätnud nii K.Pätsile kui J. Teemantile kahtlemata oma jälgi jätmata.

Mõlemale mehele tähendas see 1905.a. konkreetselt vangistust ning Jaan Teemanti jaoks veel kahte aastat tema elust, kus vandeadvokaadil tuli veeta hoopis Arhangeliski oblastis väljasaadetuna[15][15]. K.Päts on nimetatud sel perioodil oma poliitilistelt vaadetelt mõõdukaks radikaaliks, siis Jaan Teemanti kohta on kaasaegsed öeldnud, et ta oli küll oma loomuselt radikaalne, kuid kunagi temast ei saanud oma poliitilistelt vaadetelt sotsialisti. Oma elu lõpuni jäi ta küll veendunud demokraadiks. Tallinna linnavolinikuks saamisest alates sai Jaan Teemantile eestlaseks olek ka teatud mõttes elukutseks, sest vähemalt kuni Eesti Vabariigi väljakujunemiseni, kaasnes eestlaseks olekuga ka teatud vajadus vähemalt saksa seltskonnale pidevalt tõestada, et saadakse iga ettevõtetud asjaga edukalt hakkama.

Eesti riigi sünni juures. Jaan Teemant kuulus Maanõukogu koosseisu, kes 28. novembril 1917.a. tegid laguneva Vene impeeriumi riigikorra raames ajaloolise otsuse Eesti tuleviku nimel kuulutada Maanõukogu kõrgeima võimu instantsiks sel maal. See otsus sai maanõukogu saadikute poolt tehtud olukorras, kus neid ähvardas ka otsene füüsilise arveteõiduse oht. Mari Raamoti mäletused sellest päevast kirjeldavad seda üksikasjalikult. Juhtivad maanõukogu liikmed oli otsesest füüsilisest vägivallast[16][16] päästnud nende suur poliitiline oponent, kuid ehk oma Peterburi ülikooli juurarahiduse tõttu ka teise poole meestega ehk sel momendil veidi ka solidaarne- või siis mingil määral tunnustav teise poole julguse ees – Viktor

Kingissepp. V.Kingissepp ilmub sel momendil korraks väga inimlikul näol meie omariikluse rajajate lähedale. Jäädes igaveseks omariikluse oponendiks, oli ta ilmutanud midagi inimlikku, mida näiteks Jaan Tõnisson pidas meeles veel ka aastal 1922. Eesti omariikluse algperiood (1918-1919) kulub Jaan Teemantil tegevuseks Eesti riigi esimese prokurörina ja ta jõuab Asutava Kogu tegevuse ajaks olla Eesti iseseisva advokatuuri

(Vannutatud Advokaatide Nõukogu) rajajaks ja selle juhiks. Jaan Teemant tuleb suure poliitika esimestesse ridadesse tagasi poliitikuna Asutava Kogu liikmena, põllumeestekogude saadikurühmas.

Asutav Kogu saab Jaan Teemantile kindlasti tõsiseks poliitiliseks kooliks, sest tema erakond on asutavas kogus väiksearvuline. Kuigi põllumeestekogude saadikute hulgas on mehi, kes uue põhiseaduse tegemiseks ning üldse omariikluse õiguslike raamide loomiseks väga palju juba teinud (K.Päts, J.Uluots), siis kaheksast liikmest[17][17] on ilmselt vähe, et sajapealises meie esimeses parlamendis oma tahet ka kaitsta või seda enam tahet läbi suruda. See on valus õppetund, sest paljud ideed ja ettepanekud kas lükatakse poliitiliste oponentide poolt tagasi või muudetakse sedavõrd, et nende sätete esialgne mõte muutub esialgsega võrreldes hoopis teiseks. Ega J.Teemantil kogenud juristina Asutavas Kogus kerge ole, sest ka tema ettepanekute puhul süüdistavad oponendid teda vahel ikka veel prokuröriks- või vähemalt prokuröri mõttemaailmas olevaks peetakse.

Eesti Vabariigi prokurörina (1918-1919). Eesti Vabariigi prokuratuuri ajaloo uurimisel on juba mõndagi tehtud[18][18], mis võimaldab veidi avada ka Jaan Teemanti rolli selle institutsiooni kujunemisel. Tuleb märkida, et Jaan Teemanti tegevus prokurörina langeb aega, mis oli veel enne seda, kui Eesti Vabariik sai oma esimese põhiseaduse (1920). Seega, kui kasutada Artur-Tõeleid Kliimanni periodiseeringut, siis J.Teemanti tegevus langeb aega, mida nimetatakse meie riigiõiguse ajaloos eelkonstitutsioonide ajaks. 1918.a. oli suuresti veel alguse periood, kus hakkasid oma nägu omandama meie olulised riikluse tagamise jaoks olulised institutsioonid.[19][19] Kõigi nende institutsioonide loomise juures olid eesti haritlaskonna eredad isiksused (J.Poska, J.Vilms, J.Jaakson jne) ja siin institutsionaalne kujunemine võttis aega ja selle töö juures vahetusid samuti erinevad inimesed, kusjuures kõigil neil oma panus sellesse protsessi. Seetõttu ka J.Teemanti suhteliselt lühiajaliseks jäänud riigi prokuröri ülesannete täitmisel siin oma osa, et Eesti Prokuratuur kujunes teise maailmasõja eelsel perioodil selliseks nagu ta kujunes. Ka tänasele Eesti prokuratuurile pole tähtsuseta omada teatud ajaloolist kontinuiteeti selle ajaga, mis algas 1918. aastal. Ka see on suur teadmine, et nii eesti ühiskonnale kui tema õiguskaitse institutsioonidele – pole kunagi olnud väga roosilisi ja probleemideta aegu. Meile on säilinud ajalooline ülesvõte, mis tehtud Jaan Teemanti prokuröri ametist lahkumise puhul, kus koos J.Teemantiga on pildil inimesed – A.Maurer, J.Tepandi, E.Eek, J.Müller, E.Reisberg, P.Peterson (Särgava) – kes panid oma tööga aluse Eesti Vabariigi prokuratuurile. Nende tööst algab prokuratuuri kui institutsiooni ajalugu.

Kui tulla aastasse 1918, siis oli olukord prokuratuuris veelgi keerulisem. Jaan Teemant koos oma kolleegidega asus tegevusse ajal, kui prokuratuuri osavõtt rahukohtule alluvates asjades oli sel ajal piiratud ja seisnes peamiselt järelevalves politsei tegevuse üle. Eestis kehtis kuni 1919. aasta lõpuni Vene Ajutise Valitsuse ajutine miilitsaseadus. Selle alusel rajatud Eesti politsei kandis miilitsa nimetust ja allus kohalikele omavalitsustele. Neile aga käis miilitsa ülalpidamine üle jõu. Nimetatud seaduses ei olnud sätestatud eraldi kriminaalmiilitsat. Kiirustades loodud Eesti miilitsa koosseis oli suuresti juhuslik, ametioskused puudulikud ja varustus napp. Ja seda kõike ajal, mil revolutsiooni ja sõja laastava mõju tõttu oli kuritegevus Eestis muutunud vägagi julmaks. Tapmised, röövimised, riisumised ja vargused olid sagedased kuriteod. Miilits oli võimetu kuritegevust kammitsema. Sellises olukorras asuti Eesti Vabariigi prokurör Jaan Teemanti algatusel ja eestvõtmisel organiseerima kriminaalmiilitsat. Vabariigi prokuröri juurde loodi selleks kriminaalametniku ametikoht, kes pidi koostama kriminaalmiilitsa loomise kava.

Prokuratuur juhendas politsei tegevust süüdistajana rahukohtus, vaatas läbi ja edastas politsei apellatsioonikaebusi rahukohtute otsustele ning teostas järelevalvet politsei juurdlustegevuse üle rahukohtule alluvates asjades. Juurdlusküsimustes suhtles prokuratuur politseiga ettepanekute kaudu, mis olid politseile täitmiseks kohustuslikud. Seejuures võis prokuratuur anda ka üldiseid ringkirjalisi instruktsioone. Näiteks palus Eesti Vabariigi prokurör Jaan Teemant 17. detsembril 1918 oma ringkirjaga rahukogude esimeestele korraldada kohalike miilitsametnike esinemine süüdistajatena rahukogudes ja rahukohtutes sellistes süüteo asjades, mida ei saanud lõpetada leppimise teel. Eesti Vabariigi prokurör andis analoogse ringkirja 17. detsembril 1918 ka prokuröri abidele. Prokurör andis oma abidele korralduse teatada miilitsametnikele, et kui nad on kutsutud süüdistajatena rahukohtunike juurde või rahukogudesse, siis nad on kohustatud seda tingimata tegema, ning juhul, kui miilitsametnikud leiavad, et rahukohtuniku või rahukogu poolt mõistetud karistus ei ole kuriteole vastav, on nad kohustatud esitama kohtuotsuse peale kohapeal asuva prokuröri abi kaudu apellatsioonkaebuse.

Võib öelda, et Eesti Vabariigi prokuröri tööpõld oli tol ajal väga lai ja eeskätt seetõttu, et tema funktsioonid, õigused ja kohustused olid Eesti Vabariigi oma seadustega määratlemata.

Seetõttu tuli vabariigi prokuröril juhendada nii Vene senati ülemprokuröri kui ka Vene kohtupalatite prokuröride ja ringkonnakohtute prokuröride kohta käivatest sätetest. Sellisest olukorrast tingitult tuli vabariigi prokuröril süüvida viimase kui ühe asja sisusse, mis allusid ringkonnakohtule ja neljale rahukogule. Kõikide nelja rahukogu juures asuvate abiprokuröride poolt koostatud süüdistusaktid, arvamused menetluse lõpetamise ja asjadele edaspidise käigu andmise kohta saadeti koos kriminaaltoimikuga läbivaatamiseks ja kohtule edasiandmiseks vabariigi prokuröridele. Vabariigi prokuröri suurt tööhulka kajastas ka tegevusaruanne, millest nähtuvalt oli vabariigi prokurör pidanud 1919. aasta jooksul läbi vaatama 2217 toimikut ja 15 236 ühikut posti (juurdluse protokollid, kaebused, palvekirjad jne). Peale selle tuli vabariigi prokuröril täita nelja rahukogu, ringkonnakohtu ja kõikide sõjakohtute (eraisikute puhul) tehtud otsuseid. 1919. aasta jooksul tuli prokuröril täita 500 jõustunud kohtuotsust. Kõigele eeltoodule lisaks tuli vabariigi prokuröril osa võtta tegevust alustanud Riigikohtu istungitest. Seejuures Riigikohtus oli otsustamist ootamas 1919. aasta jooksul ligi 400 sissetulnud asja ning Riigikohtu üldkogu oli

avaldanud soovi, et vabariigi prokurör igas asjas põhjaliku arvamusega esineks. Ettekandes kohtuministrile 10. jaanuarist 1920 kurtis Jaan Teemant vabariigi prokurörina, et tema õlul lasuvate ülesannetega on füüsiliselt võimatu toime tulla.

Eesti Vabariigi advokatuuri rajajana (1919-1925). Advokaatide tegevuse ajalugu Eestis ei alga loomulikult omariikluse algusega,[20][20] sel on olemas pikk ja väärikas ajalugu. Kuid siiski Eesti Advokatuur tähistab oma sünnipäeva 14. juuni. See oli päev 1919.a., kui Tallinnas ringkonnakohtu majas (Jaani tänav 7, nüüd Pärnu maantee 7) kogunesid advokaadid, et luua Eesti Vannutatud Advokaatide Nõukogu.[21][21] Asutamiskoosoleku kokkukutsumine oli pandud ülesandeks Ringkonnakohtu liikmele Karl Gyldenstubbele. Kutsed olid saanud 34 advokaati, kellest kohale olid saanud tulla 18[22][22].

Need 18 meest[23][23], kelle hulgas oli ka vandeadvokaat Jaan Teemant panid aluse Eesti advokatuurile kui institutsioonile. Jaan Teemantist sai sellest päevast ka selle nõukogu juht[24][24] ja ta oli selles ametis kuni asumiseni Eesti Vabariigi riigivanemaks. Ametlik teade Eesti Vabariigi Vannutatud Advokaatide Nõukogu loomisest ja selle koosseisust ilmus Riigi Teatajas 28. juunil 1919.a.[25][25] Seega oli saatus Jaan Teemantile andnud võimaluse aidata kaasa veel ühe õigusinstitutsiooni töölepanemisele Eesti Vabariigis, seekord siis prokuratuuri järel ka advokatuuri. Kuid erinevalt prokuratuuri süsteemist, oli Jaan Teemantil endal isiklikku vahetut advokaadi praktikat juba aastast 1901.

Riigi juhtimisel. Eesti Vabariigi riigivanem, diplomaat ning professor, kes sai oma juurahariduse samuti Peterburi ülikoolist, Ants Piip (1884-1942) meenutas oma mälestustes, et Eesti riikliku iseseisvuse mõte sai erilise tõuke 1905.a. revolutsiooni kestel ja järelaastail, kuid kui imelik see ka ei näi, toimunud see just balti sakslaste õhutusel. Lahkulöömise soov Veneamaast tundus nende arvates parimaks relvaks eestlaste ja lätlaste vastu, et survestada keskvoime saatma Läänemere kubermangudesse lisajõudusid korra loomiseks. Sel ajal olevat siis balti aadli poolt Jaan Teemanti, keda Ants Piip nimetas tolles ajas käremeelseks rahvategelaseks, isegi pilkavalt „Eesti kuningas Jaan I-ks”. [26][26] Olles olnud Maanõukogu ja Asutava Kogu liige, seisis Jaan Teemantil aastatel 1925-1932 ees olla neli korda Eesti Vabariigi riigivanemaks. Jaan Teemanti tegevus riigivanemana langes samuti mitte lihtsasse aega. 1925.a. tuli teha palju ka riigi sisejulgeoleku tugevdamiseks, sest 1. detsembri 1924.a. mässukatsest oli veel vähe aega möödunud ja see sündmus oli näidanud kätte ka esinevad suured kitsaskohad. Sel ajal saab alguse J.Teemanti valitsuse siseministri Kaarel Eenpalu aktiivne tegevus Eesti politsei uuendamisel, mille eest talle ajaloos tänulikud ollakse. Kuid J.Teemanti kolmanda valitsuste lahendada olid ka riigi raske majanduslik seis, probleemiks oli ka massiline väljaränne Eestist. Tõsi, rahareformi läbiviimine sai teoks küll juba Jaan Tõnissoni juhitud valitsuse poolt (1928). Tagantjärele on ka nende aastate kohta kirjutanud Ferdinand

Karlson, kes 1937.a. oskuse kohta hoida demokraatia aluseid Eesti ühiskonnas, et „oleks meil see poliitiline tarkus olnud, poleks me vajanud ei 12. märtsit 1934, 8. detsembrist 1935, plebistsiiti 1936 ega Rahvuskogu ennast 1937.”[27][27]

Vandeadvokaadina Eesti Vabariigis 1919-1940/1941. Asudes pärast Peterburi ülikooli lõpetamist 1901.a. Tallinna, asus Jaan Teemant tegutsema vandeadvokaadi abina. Tema tegevus advokaadina oli takistatud aastatel 1905-1913, kui tal tuli olla maapaos ja kanda karistust 1905.a. sündmustega seoses. Aastast 1913 tegutses Jaan Teemant Tallinnas vandeadvokaadina[28][28], peatades oma tegevuse vaid ajaks kui täitis kõrgeid riiklikke ameteid. Jaan Teemanti advokaadipraktika oli pikaajaline, kestis küll vaheaegadega isegi neli aastakümnet ja sellelt võib leida väga erinevaid protsesse ning esindamisi, mis vajaksid tulevikus veel kindlasti eraldi uurimist, kuid ehk kõige märgilisemaks ühiskonna ja meie poliitilise kultuuri jaoks kujunes tema esinemine William Tomingase (1895-1978) kaitsjana vabadussõjalaste protsessil.[29][29]

Täna ei ütle W.Tomingase nimi realugejale ehk mitte eriti palju, kuid tasuks teada, kas või tema teeneid Tartu rahu läbirääkimiste ajal, kus tema ülesandeks oli aidata kaasa organisatsiooniliselt rahuläbirääkimiste delegatsiooni töö tagamisele. Ta oli sisuliselt paljuski ka Jaan Poska ja tollal peaministriks olnud Jaan Tõssisoni sidemeheks nendel rasketel ja väga keerulistel aegadel. Seega, oli W.Tomingas kindlasti mees kellel kahtlemata oli suuri teeneid Eesti riigi ees.

Endise riigivanema asumine vabadussõjalaste protsessil kaitsjana tegevusse ei tahtnud mõista võimalolijad, sest rahvale andis see nende arvates mitte neile soovitud signaale.

Kuid Jaan Teemant astus sellesse keerulisse juriidilise- ja poliitilisse kohtuprotsessi professionaalse kaitsjana (advokaadina) ja tegi oma tööd kindlasti väga professionaalselt. Ajaloolased, kes seda perioodi uurinud, pole märganud ehk viidata siin veel ühele väiksele kõrvalmomendile, miks ehk J.Teemant oli kaitsjaks just W.Tomingasele. Kuigi kaitse seisukohalt pole sel kindlasti mingit tähtsust, on ajaloolise tõe huvides siiski hea teda, et J.Teemant ja W.Tomingas olid mitte ainult isiklikult tuttavad, vaid nad olid kaasvilistlased korporatsioonis Rotalia (nagu ka J.Uluots, O.Tief, mitmed Eesti vabariigi kõrgemad ohvitserid-kindralid[30][30] jt).

On selge, et seda diskussiooni ühiskonnas, kuidas kaitsta riiklikke väärtusi, et säiliks ikkagi demokraatia ja mida tähendab advokaadi kutseetika. J. Teemantil oli just W.Tomingase kaitsmisega siin anda suur panus nende demokraatia aluste meeldetuletamisse Eesti ühiskonnas. Ehk vähema poliitilise renomeega advokaadil oleks seda teha olnud raskem.

Veendunud demokraat. Jaan Teemanti puhul tuleb rõhutada, et tegemist oli tugeva iseloomuga mehega, keda polnud oma tööd tehes võimalik eriti teelt kõrvale juhtida. Olles mitte ainult tunnustatud riigimees, advokaat ja ühiskonna jaoks ikkagi ka Eesti

riigi esimene prokurör, siis tuli temal täita erinevaid ülesandeid, mis võisid nii mõnelegi kõrvaltvaatajale olla keerukalt kokkuviidavad. Eesti ühiskonna jaoks üheks keeruliseks probleemiks pärast Vabadussõja lõppu sai paraku ka küsimus, kuidas saadakse hakkama selle eneseohverdava sõja tagajärgedega. Mitte ainult materiaalse poolega, vaid suureks probleemiks kujunes paraku inimlik pool. Kui see kõik hakkas segunema poliitilise kriisi ilmingutega, siis saigi üheks see inimlik faktor omamoodi indikaatoriks suhestumises vabadussõjalaste liikumisega ja selle liikumise juhtide väljapakutavasse poliitikasse.[31][31]

Jaan Teemant kuulus samuti nende eesti juhtivate poliitikute hulka, keda pärast 12. märtsi 1934.a. isegi kahtlustati koostöös vabadussõjalastega ja neil tuli avalikult ajakirjanduses oma mitteseotust kinnitada (selles nimekirjas oli ka J.Tõnisson, J.Uluots jt).[32][32] Eesti ühiskond ja selle poliitiline eliit oli sedavõrd väiksearvuline, et erinevate vaadetega inimesed puutusid kokku sageli väga erinevatel tasanditel. Ka võis erineva maailmavaatega inimestel olla sarnaseid vaateid mõnele konkreetsele küsimusele või probleemile. Pole kahtlust, et nii Jaan Teemantile, Jaan Tõnissonile, Jüri Uluotsale[33][33] võis olla küllalt ebamugav, kui nende kodud pärast 12. 03.1934 läbi otsiti ja neid üle kuulati, olid ju mehed ikkagi Eesti riigi rajate hulgast.

Kuigi eesti ühiskond oli politiseeritud (erakondadeks ja nede pooldajateks jagunenud), olid teatud poliitikute vahelised isiklikud suhted ehk olulisemad, kui nende erakondlik kuulumine. Jaan Teemanti neljandas valitsuses oli välisministri ülesandeid täitnud just Jaan Tõnisson. Nii Jaan Tõnisson kui Jaan Teemant oskasid kaitsta demokraatlikke väärtusi, seostamata omavahelistesse suhetesse ühe või teise aja probleeme. Heaks näiteks on keeruline aasta 1934, kui Jaan Teemant määrati parlamendi erikomisjoni esimeheks (jällegi tema maine prokurörina 1918), kes pidi selgitama Eesti sõjalaevade „Vambola” ja „Lembit” müügiga seotud asjaolusid. Vastust 1933.a. tehtud otsuse eest, pidi parlamendikomisjonile andma ka Jaan Tõnisson, kes oli otsuse tegemise ajal olnud valitsusjuht.

Kuid samal aastal sattus riigipoolse surve alla advokaadina Jaan Teemant, keda taheti hukka mõista, et ta tegutses tema omaselt aktiivselt kaitsjana vabadussõjalaste protsessil. Siin astus avalikult Jaan Teemanti kaitseks välja Jaan Tõnisson, väites et sellist advokaadi (kohtu) õiguste piiramist ei tundnud isegi Vene tsaaririik.[34][34]

Kui me räägime Eesti Vabariigi 20. sajandi esimese poole ajaloost ja võrdleme meil toimunut Euroopa tasandil, siis eesti ühiskonna majandusliku- ja poliitilise kriisi lahendamine ning poliitilise dialoogi hoidmine ka kriisis on huvitav teema. Euroopa tasemel silmapaistev oma ajas on kahtlemata nelja endise riigivanema märgukiri riigihoidja Konstantin Pätsile.[35][35] Üheks nendest neljast riigivanemast, kes pidid omama sel momendil kindlasti suurt kodanikujulgust, oli ka Jaan Teemant.

Toomas Karjahärm ja Väino Sirk peavad 30. oktoobril 1936.a. Rahvuskogu valimiste eel nelja endise riigivanema (Jaan Teemant, Jaan Tõnisson, Juhan Kukk, Ants Piip) märgukirja Konstantin Pätsile isegi „reziimi pahede kriitika kokkuvõtteks”.^{[36][36]} Kuid tasuks tsiteerida ka seda ajaloolist märgukirja ennast, kus rõhutatakse, et „meie, endised riigivanemad, tunneme kaasvastutust oma riigi ja rahva saatuse eest” ja pöördumise lõpus tehtud kokkuvõtte pöördumisest „ainult õigusliku korra ja valimiste tõelise vabaduse juures saab Rahvuskogul olema autoriteet ja tema töö edu ja püsimist, mida meie riik ja rahvas nii väga vajavad. Ilma nendeta ei tooks Rahvuskogu valimised muud, kui pikendaksid erakordselt üleminekuajajärku, mis muudaks Eesti riigi piiramata üllatuste maaks, kus rahu, kord ja edu juuri ei saa ajada.”^{[37][37]}

Talupoja-ja ärimehena. Jaan Teemanti isiksusliku portree juurde kuulub kindlasti viide tema päritolule haritud ja ettevõtlike talupoegade hulgast. Ta oli üks neid eesti haritlasi, kelle kohta sai öelda, et nad säilitasid oma juured ja soovi olla seotud maaga kuni omasurmani, mis ametis nad ka ühel või teisel eluetapil ka ei tegutsenud. Jaan Teemanti lapse- ja noorpõlv oli seotud mitmete traumadega, kus nende peret tabasid mitmed tagasilöögid ka seoses maa – ja omandiga. Nii teame me tema lapsepõlvest, et tema isal Ado Teemantil tuli Läänemaalt välja rännata, et saada enda perele osta talu. Samuti ei saanud Jaan Teemanti kujunemisel mööduda jälgi jätmata asjaolu, et 1905.a. järel põletasid (selgelt kättemaksuks ka poja tegevuse eest revolutsioonis) karistussalgad ka isa talu ja vanal mehel oli tulnud uuesti alustada, et saada talu endale korda. Poeg olevat uhkeolnud, et isa saanud kõigega edukalt hakkama. Eesti selle aja haritlaste jaoks oli tähtis saavutada hariduse kaudu ka materiaalne kindlustatus, mis sageli väljendus ka samade esiisade püüdluste kordamises. Püüd materiaalse heaolu poole, jättis omamoodi jälje ka eesti poliitilisele kultuurile 1920-ndatel aastatel. Esimese maailmasõja järgne segadus, andis väga suured võimalused ka võtta suuri majanduslikke riske ja paljudel õnnestus sel perioodil ka rikastuda.

Eesti ajaloolastel pole seni veel õnnestunud päris selgust saavutada, kuidas oli sel perioodil seotud meie poliitiline eliit majandusliku eliidiga ja millised olid siin ka ühised ärilised suhted. Jaan Teemant oli praktilise meelega mees ja temagi ei jäänud kõrvale teatud majanduslikest ettevõtmistest. Siin vajaks iga kaasus eraldi analüüsi, sest ka kõik nõukogu liikmed ei rikastunud ühtemoodi. Kuid ajaloodoktor Jaak Valge on eesti poliitilise eliidiga seotud teatud mõttes hämarate majanduslike ettevõtmistega seotuks lugenud ühel juhul ka Jaan Teemanti, sest ka tema nimi oli koos J.Laidoneri, M.Jaaksoni, K.Pätsi venna V.Pätsiga seotud Vene-Balti tehase omandamisega, mis 1923.a. sai riigilt 90 miljonit marka laenu ja mis 1925.a. siiski pankrotiga lõpetas.

Milline roll oli selles kõiges Jaan Teemantil pole päris täpselt teada, ta ei kuulunud vähemalt ettevõtte juhatusse. Kuid kahjuks selle tehase pankrotti viimisel olid eesti juhtivad poliitikud vähemalt ära kasutatud rahvusvaheliseltki hiljem avantütistidena tuntuks saanud seltskonna poolt.^{[38][38]} Eesti riikluse algusest peale tekkis haritlaste jaoks mitte üks dilemma- kuidas suhestub selles õhiskonnas võim ja vaim, vaid kohe tekkis ka teine küsimus, kuidas peaks suhestuma võimu- ja ärimaailm. Jaan Teemanti varanduslik seis kasvas kiiresti ja tegu oli tõeliselt rikka mehega, kes sai endale

lubada sõltumatust, sest ka tema unistuseks oli kunagi tõmbuda kõrvale poliitikast-, vandeadvokaaditööst ja olla oma talus. Kui Jaan Teemant arreteeriti uute võimude poolt 1940, siis näitavad ülekuulamisprotokollid väga selgelt ka seda, et väga suur oli võimude huvi, kuidas teada saada – kui palju J.Teemantil on varandust (kinnisvara ja üldse vara), et jõuaks kiiresti need rekvireerida.

Jaan Teemanti varaline seis oli tähelepanuväärne. Ta oli sisuliselt mõisaomanik, sest temale koos arstist abikaasa Alidega kuulus Tallinna külje all mitmeid kinnistuid (talusid) üldpinnaga 185, 54 hektarit. Ka oli tal ostetud soliidne põllumajandustehnika (puugaasil töötav traktor, rehepeksu-garnituur, uudismaa-ader) jne jne. Jaan Teemantil oli kinnisvara ka Tallinna linnas.[39][39] Kõigeks selleks pidid olema ka vastavad sissetulekud. Kahjuks pole säilinud kõik tollased maksuteatised, kuid näiteks võib tuua 1937.a. sissetulekute kohta: advokaadina sai ta 1937. aastal honorari Majandusministeeriumist (Kohtu 18), samuti Eesti Maakrediitseltsist (Vabaduse pst 1) ja AS Eesti Laenu Pank (Suur-Karja 18), kust ta sai honorarile ka palka.

Pereisana. Jaan Teemanti pereelu kohta leidub nii mõndagi huvitavat, mis annab võimaluse järeldada, et seda ei saa kuidagi lihtsaks pidada. Alustuseks tuleb meenutada E.Lenderi mälestust, esmakordsest kohtumisest Jaan Teemantiga, kui ta oli esimest aastat Tallinnas advokaadiks (1901). E.Lenderi naiselikul hinnangul olnud J.Teemant ilus noor mees, kelle saabumine seltskonda naiste hulgas tähelepanu tekitanud. Jaan Teemant oli kaks korda abielus. Tema esimeseks abikaasaks oli Salme Kokerman, kellega ta olid kaks poega – Jaan ja Ilo. Esimese abielu purunemisele võis kaasa aidata Jaan Teemanti pagulusaastad Sveitsis ja Soomes ning hiljem veel vangistus ja väljasaadetuna veedetud aeg Arhangelski oblastis.

Kas siin mingit otsest seost on, aga kirjanduses on mitmeid kirjeldusi eestlaste kogukonnast Berni linna lähedal asuvas Weissenstein-Gutis. Seal elasid ühel ajal K.Päts, M.Pung, J. Teemant, O.Strandman, V.Päts, K.Uusman, J.Reichman. Siin majas käisid külas ka M.Martna, K.Ast-Rumor, G.Asti, P.Speek jt ning selle seltskonnaga ühinesid ka Bernis õppivad eestlannad (Sild, Saukas, ja Alide E. Poom). Seega oma tulevase teise naise – Alide Emilie Poomiga (1884-1961) kohtus Jaan Teemant juba Sveitsis pagulasena. Tutvusest kuni abieluni läks aga aastaid. Alide E. Poom oli oma aja kohta eesti ühiskonnas väga haritud ja ka väga emantsipeerunud naine. Alide E. Poom (hilisem Teemant) õppis Berni ülikoolis arstiteaduskonnas. Kehtiva arstieksami Vene impeeriumi jaoks sooritas Peterburis. Ta oli end Sveitsis arstiks koolitand ja tegutses iseseisva arstina.[40][40] Tänu oma haridusteele oli ta võimeline eesti-, vene-, saksa- keele kõrval suhtlema ka prantsuse keeles. Kui me räägime veel 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse eesti meeste hariduspüüete realiseerimisest kui teatud suurest eneseületusest ja ka teatud sotsiaalsete piiride lõhkumisest, siis naiste puhul tähendas see veel suuremat võitlust ja edu korral ka võitu.

A.Teemant oli oma aja kohta väga haritud ja väga emantsipeerunud naine. Alide ja Jaan Teemanti ühise kooseluni oli neil käidud mõlemal keeruline eneseteostuse tee. Alide jaoks olevat abielu Jaan Teemantiga olnud kolmandaks laulatuseks, mis

omaaegsele konservatiivsele seltskonnale ei pruukinud olla just väga omaksvõetav, veelgi vähem heakskiidetav. Nende abielu sai teoks seetõttu alles 2. aprillil 1923, kui Jaan Teemant oli juba ära tähistanud oma esimese juubeli.

Abielust Jaan Teemantiga tuli peresse kaks tütar – Liidia Teemant (1924-1992) ja Anni (1925-2001). Seega oli Jaan Teemant riigivanemaks saades nelja lapse isa. Kui Jaan Teemanti teisest abielust sündinud tütreid kasvasid kodus, kus neil oli nii isa kui ema, kuigi vanemad olid koormatud paljude kohustustega, siis hoopis teistsuguseks kujunesid isa suhted poegadega, eriti pärast lahutust ja uuesti abiellumist ei kujunenud heaks.

Koduloolaste poolt kogutud andmetel (mälestuste) järgi, läinud konflikt vanema poja Jaani[41][41] ja isa vahel isegi nii kaugele, et poeg põgenenud salaja ilmselt võõraste dokumentidega Austraaliasse (?). Asja tegi keerulisemaks asjaolu, et enne lahkumist olevat poeg avanud isa rahaseifi ning võtnud kaasa väidetavalt suures koguses väärtasju ja raha. Jaan Teemant olevat püüdnud kadunud poega tabada isegi pöördumistega erinevate riikide teenistuste poole, aga ilmselt tulemusteta. Kuid on võimalik teinigi stsenaarium, et poeg Jaani vale identiteedi all Austraaliasse põgenemine oli vaid sihilikult levitatud jutt, et varjata põgenemise tegelikke motive ja asjaolusid, mis selgelt oleks kahjustanud mitte ainult Jaan Teemanti renomeed, vaid ka Eesti riigi mainet. Suhted esimesest abielust poegadega olid Jaan Teemantil selgelt keerulised. Riigivanemana Tartu ülikooli audoktoriks (1932) pärjatud Jaan Teemanti elu tegi perekondlikul tasandil veelgi keerukamaks asjaolu, et välismaale põgeneda olevat püüdnud vanema venna järel noorempi poeg Ilo, kes isa vaheleastumisel olevat sellisel pagemisel siiski Riiasse Eestisse tagasi toodud.[42][42] Kuid nagu väidavad kodukandi rahva mälestused, olevat ta kaotanud elusihid ja olnud nii isale kui endale mitte just kergeks teekaaslaseks.[43][43]

Kui küsida, kus oli Jaan Teemanti kodu sel ajal, siis sellele polegi võimalik ühest vastust leida. Omades mitmeid kortereid, oli tal vahel endalgi keeruline selles selgusele jõuda. Väga kujundlik on selles osas tuntud anekdootlik lugu Jaan Teemanti riigivanemaks oleku ajast, kui riigipea oleks peaaegu jäänud hiljaks Tallinna sadamasse Rootsi kroonprints tervitama, sest tal oli suuri raskusi, et leida üles oma pidukuu juurde kuuluvaid uusi pükse, mis rätsepalt eelmine õhtu ära toodi. Paraku J. Teemanti abilised ei teadnud, millisesse korterisse need siis lõpuks toodi.

Enne riigivanemaks saamist, aastal 1924. oli Tallinna aadressraamatus vannutatud advokaadi Jaan Teemanti kontaktaadress (seega ka tema advokaadi büroo asukoht) Estonia pst 13.[44][44]

Arhiivandmete alusel saab jälgida perekonna elukohta ka hiljem, sest me saame teada proua A. Teemanti kohta, et kuni 27.11.1928 oli tema elukohaks Estonia pst 13-3 ja siis asus elama Suur-Karja 18-32.[45][45]

Abikaasadel oli siis suur elamispiind Suur-Karja tänav 18 majas, kus Alide Teemant pidas korteris 32 ilmselt ka eraldi arstikabinetti.[46][46] Nagu selgub 1937. aasta Jaan Teemanti tuluteadaandest, on Jaan Teemanti elukohana märgitud Tallinnas samuti Suur-Karja 18, kuid korter nr. 29.[47][47] Seega vähemalt maksuameti jaoks oli abikaasadel eraldi korterid, kuigi ühes ja samas majas Tallinna südalinnas.

Surmamõistetu mõistatuslik lõpp. Jaan Teemant kuulub nende meie tippoliitikutel hulka, kes represseriti nõukogude võimu poolt kohe 1940.a. Kuid tema elu viimane periood (nii nagu ka Jaan Tõnissonil) pole meile dokumentaalselt siiani päris selge. Tundub ehk isegi uskumatuna, et siiani ei tea me päris täpselt kahe sellise eesti ajaloo suurmehe täpseid surmadaatumeid. Miks oli J.Teemantile määratud selline saatus? Eks J.Teemant ereda isiksusena ja kogenud juristina paistis oponentidele enam silma. Sümptomaatiline selles osas on Vene siseminister Pjotr Durnovo ettekanne tsaarile 22. detsembril 1905.a., kus minister nimetas J. Teemanti peamiseks „tööliste ässitaja ja mõisapõletajate õhutajaks.” Talle pandi kaebuses süüks, et J.Teemant olevat „loonud natsionalistliku partei ja tahtvat rajada Eesti Vabariiki.” J. Teemant ise ilmselt ei saanud kunagi teada, kui suureks vaenlaseks ja kui ohtlikuks meheks ta oli oponentide silmis. 1905.a. sündmuste eest, oli J.Teemant juba surma mõistetud, kuid enne bolsevike võimuhaaramist Petrogradis oli Venemaal eksisteerinud võrreldes hilisemaga siiski õigussüsteem, mida võis võrdluses hilisema režiimiga tõesti lausa õigusriigiks nimetada, siis esimesel korral oli olnud tal võimalus sellest karistusest pääseda. Kuid paraku ei olnud talle saatus sama armuline 1940. aastal. Nõukogude okupatsioonivõim püüdis hävitada enamuse Eesti Vabariigi juhtivaid riigitegelasi ja represserimisel leiti alati selleks põhjusi. Jaan Teemanti vastu oli valitud üheks põhiliseks süüdistuseks tema töötamine Eesti Vabariigi prokurörina.[48][48] Nendesse süüdistustesse tuleb suhtuda kui mitte teisiti, siis kindlasti vähemalt väga allikakriitliselt, kuid täpsemalt sai Jaan Teemantile saatuslikuks tegelikult põhiliselt üks kriminaalmenetlusväline seik tema prokuröritöös. Talle 24. juunil 1940 esitatud süüdistuses on välja toodud episood, et tema olles Eesti Vabariigi prokurör 1919.aasta õiendas julmalt arveid kommunistide ja revolutsiooniliste töölistega, mille all peeti silmas tema seotust nn Saaremaa mässu uurimisega.

16. veebruarist kuni 21. veebruarini 1919 Kuivastu mõisas toimunud Vabadussõtta mobiliseeritud saarlaste vastuhakk, mis kasvas üle suuremat osa Saaremaast haaranud Saaremaa mässuks ja mis on meie uuema ajaloo üks mõnes mõttes vastuolulisemaid sündmusi.

Jaan Teemant nimetati Saaremaa mässu **erakorralise uurimiskomitee esimeheks**. Jaan Teemantile välja antud Ajutise Valituse mandaat kannab 17. veebruari 1919 kuupäeva. Dokumendis on öeldud ka komisjoni ülesanne „... on saadetud saarte peale rahvaväes tekkinud rahutuste uurimiseks ja nende lõpetamiseks ... on volitatud nimetatud rahutuste tärkamist ja nende põhjusi selgitatakse, süüdlasi ja juhtisid avalikuks tegema ja nuhtluse alla andma, tarbe kohaselt sõjavälja kohtu kätte. Ühes on komisjon volitatud kohalise maakonna valituse tegevust uurima, selleks kohaliku

maakonna komissari ja teisi ametivõimused üle kuulama, ning kohustatud maakonna valituse kohta peaministri kaudu Ajutisele Valituse aruanne sisse andma“

Olgu siinjuures selgitatud, et mässajate üle mõistsid kohut eranditult sõjaväe võimud ning otsuseid täitsid Kuresaare linna komandant. Otsused olid aga karmid, paljusid karistati surmanuhtlusega.

Eesti valitsuse ametlikus teadaandes Saaremaa vastuhaku kohta 20. veebruarist 1919 nimetati seda „Saarele koondunud enamlaste organiseeritud mässuks“. Tegelikult ei olnud EKP sellega seotud, kuna tal saarel oma organisatsiooni ei olnud ning polnud ka mingit muud ühendust mässajatega. Ometi on see müüt Saaremaa vastuhaku põhjuste kohta mõnes teoses püsinud ka tänaseni. Sageli minnakse isegi veelgi kaugemale ja absurdsemaks ning väidetakse, et Saaremaa rahutuste taga olevat olnud Moskva pahatahtlik käsi.

Saaremaa vastuhaku põhjuseid uurinud valitsuskomisjon eesotsas vabariigi prokurööri Jaan Teemantiga jõudis aga juba 1919. aasta kevadel järeldusele, et seda mässu ei korraldatud väljastpoolt, vaid et „Nii kaugele kui meie selgusele oleme jõudnud, jääb viha mõisnikkude vastu, kitsas majanduslik seisukord ja sellest järgnev janu maa järele küll selleks pää põhjuseks, miks sündmused Saaremaal ja Muhus sarnase kuju omandasid ja ässitajate poolehoidu leidsid.“

1940 aastal tunnistas Jaan Teemanti vastu Aleksander Sepp, ühe sõjaväljakohtu esimees Saaremaal 1919. a. veebruaris-märtsis, kes kinnitas ilmselt talle ülekuulamisel osutatud surve all, et tema eesistumisel vaadati läbi üle 300 toimiku ja surma mõisteti ligi 20 mässajat ja et karmide karistuste ettepanekud olevat tulnud just Jaan Teemantilt. Nagu näha Jaan Teemanti ülekuulamisprotokollidest, ta eitas oma osalust sõjaväljakohtute töös, mida kinnitavad ka arhiividokumendid. Vaatamata sellele, et Jaan Teemant seda süüdistust omaks ei võtnud, 21.veebruaril 1941 mõisteti Jaan Teemant Balti Sõjaväeringkonna NKVD väeosade sõjatribunali poolt süüdi ja karistati kümne aastase vabaduskaotusega koos kogu vara konfiskeerimisega. Jaan Teemanti kohtuprotsessil osaleb kohtunikuna riikliku julgeoleku leitnant **Sergei Kingissepp** (1909-1941), kelle isa Viktor Kingissepp (1888-1922) oli samuti nagu Jaan Teemantki õppinud juristik Peterburi ülikoolis, küll veidi hiljem, aastatel 1911-1917.

Kui me tahame mõista meie riigimeeste traagilise saatuse sügavamaid tagamaid, siis tasuks ehk Jaan Teemanti ja Jaan Tõnissoni elu viimaste päevade puhul leida mõtteainet aastast 1917. Pole kahtlust, et Sergei Kingissepa isa Viktor Kingissepp oli nii Jaan Teemantile kui Jaan Tõnissonile teatud tuntud inimene. Üheks kõige kriitilisemaks kokkupuuteks nende meeste vahel oli 28. november 1917, kui just Viktor Kingissepp mängis võtmerolli Maapäeva laialiajamisel, mis just oli end Eesti alal kõrgeima võimu kandjaks jõudnud kuulutada.

Kuid nagu räägivad sellele sündmusele väga lähedal olnute mälestused, Viktor Kingissepp siiski ei soovinud oma suurte poliitiliste rivaalidega (kelleks Jüri Vilms,

Jaan Tõnisson, Jaan Teemant, Jaan Poska jt Maapäeva liikmed kahtlemata olid isiklikult sel momendil arveid õiendada. [49][49]

See fakt oli üldteada ja ilmselt seda teadis ka viimase poeg Sergei Kingissepp. Tähelepanu tasub pöörata selle perioodi ajaloo uurijatel Jaan Tõnissoni suhtumisele Viktor Kingisseppa aastal 1922, kui ta olevat Konstantin Pätsile öelnud: Nii suuri vastaseid ei tapeta! Paraku taoline hoiak polnud sugugi kõigil Eesti Vabariigi poliitikutel ja kõrgematel sisejulgeoleku ametnikel. Kui palju mõeldi ühe või teise valiku tagajärgedele aastal 1922?

Kuid isiklik kättemaks on nähtus, mis võib oodata aastaid ja siis lahvatada väga ootamatus kohas ja vormis. Samuti ei vali kättemaksja sageli oma ohvrite ringi just väga hoolikalt ja kaalutult. Sageli satuvad ohvrite ringi inimesed, kel pole otsest sidet konkreetse sündmusega. Kuid nad satuvad lihtsalt teatud ajamomendil kättemaksja käeulatusse. Nii võis juhtuda ka Jaan Teemanti ja Jaan Tõnissoniga. Kuigi Jaan Tõnissoni sõnad kinnitavad seda, et tema oli veendunud, et Viktor Kingisseppa puhul oleks olnud vajalik täiskohtuprotsess või siis isegi mingi muu poliitiline lahendus, ei omanud tema sõnad paraku sellist kaalu, et nendega oleks 1922.a. selles küsimuses arvestatud. Nagu me teame, Viktor Kingissepp kuulati kohe pärast vahistamist Kaitsepolitseis üle, anti kohe välikohtu alla, kes ta veel samal päeval surma mõistis. Kingissepa surmaotsuse kinnitas 3. mail 1922.a. kell 9 õhtul sõjaminister [Jaan Soots](#). V.Kingissepp lasti kohe seejärel maha ja tema laip heideti hiljem merre.

Võimude vahetuse aeg on alati olnud seotud ka suure omavoli ning omakohtuga. Seetõttu on ehk vastus ka Jaan Teemanti ja Jaan Tõnissoni kadumisele 1941.a. On teada, et pärast 1940. aasta riigipööret saabus koos NKVDga Eestisse Viktor Kingissepa poeg Sergei, kes lisaks oma tööle eriteenistuse ohvitserina, asus ka **oma isa surmajate jälgi ajama**. Võimud ei takistanud tal seda teha või vähemalt selles olukorras ei tegelenud keegi nende arvates selle kõrvalise asjaga. On teada, et näiteks kuigi Linkhorst elas Johan Nõmmiku nime all, ei päästnud see teda NKVD eriosakonna ülema kättemaksu eest.

Pole võimatu, et Sergei Kingissepp hukkas V.Kingisseppa sidemehe (kes ta asukoha välja andis) Linkhorsti oma käega [Scheeli villa](#) krundil 1941. Seal hukati veel teinegi osaline, [poliitilise politsei](#) töötaja Hans Pipar, kes oli üks Kingissepa arreteerijatest. Kui Jaan Teemantile kohtuprotsessil määrati vanglakaristus, ei pruukinud see näiteks kohtunike pingis istunud Sergei Kingisseppa rahuldada. Segases olukorras olid talle avatud tee isiklikuks kättemaksuks...Paraku pole võimalik seda enam kontrollida, sest S. Kingisseppa viimaseks puhkepaigaks jäi nagu ta isalgi Läänemeri, sest ta hukkus evakueerimisel Tallinnast Leningradi [29. augustil 1941](#).

Lisa 1

Jaan Teemanti esimene valitsus tegutses alates 15. detsembrist 1925 kuni 23. juulini 1926.

- Riigivanem - Jaan Teemant
- Välisminister - Ants Piip
- Siseminister - Karl Einbund
- Põllutööminister - Heinrich Laretei
- Haridusminister - Jaan Lattik
- Töö- ja hoolekandeminister - Christjan Kaarna
- Kohtuminister - Tõnis Kalbus
- Rahaminister - Leo Sepp
- Sõjaminister - Jaan Soots
- Teedeminister - Oskar Amberg
- Kaubandus- ja tööstusminister - Ernst Constantin Weberman, alates 12. jaanuarist 1926

Lisa 2

Jaan Teemanti teine valitsus tegutses alates 23. juulist 1926 kuni 4. märtsini 1927. 15. maist kuni 17. maini 1926 toimusid III Riigikogu valimised, mille võitsid Eesti Sotsialistlik Töölise Partei 24 kohta ja Põllumeeste Kogud 23 kohta. Alates 1. detsembrist 1924 kehtestatud üleriigiline sõjaseisukord, muudeti 18. juunil 1926 osaliseks sõjaseisukorraks.

- Riigivanem - Jaan Teemant
- Välisminister - Friedrich Karl Akel
- Siseminister - Heinrich Laretei, kuni 12. novembrini 1926 (lahkus ametist omal soovil)
- Põllutööminister - Oskar Köster
- Haridusminister - Jaan Lattik
- Töö- ja hoolekandeminister - Otto Tief
- Kohtuminister - Johan Sepp
- Rahaminister - Leo Sepp
- Sõjaminister - Jaan Soots, siseministri kt alates 13. novembrist 1926
- Teedeminister - August Kerem
- Kaubandus-tööstusminister - Karl-Ferdinand Kornel

Lisa 3

Jaan Teemanti kolmas valitsus tegutses 4. märtsist 1927 kuni 9. detsembrini 1927.

- Riigivanem – Jaan Teemant
- Välisminister – Friedrich Akel, kuni 11. novembrini 1927
 - Välisminister – Aleksander Hellat, alates 11. novembrist 1927
- Siseminister – Jaan Hünerson
- Põllutööminister – Oskar Köster

- Haridusminister – Jaan Lattik
- Töö- ja hoolekandeminister – Jaan Masing
- Kaubandus-tööstusminister – Karl-Ferdinand Kornel
- Kohtuminister – Otto Tief
- Rahaminister – Leo Sepp
- Sõjaminister – Nikolai Reek
- Teedeminister – August Kerem

Lisa 4

Jaan Teemanti neljas valitsus tegutses 19. veebruarist kuni 19. juulini 1932. Jaan Teemanti neljas valitsus asus ametisse, sest Konstantin Pätsi valitsus astus Riigikogu jõudude vahekorra muutumise tulemusel tagasi.

26. jaanuaril ühinesid Põllumeeste Kogude ja Põllumeeste, Asunikkude ja Väikemaapidajate Koonduse Riigikogu rühmad. 29. jaanuaril ühinesid Rahvaerakonna ja Tööerakonna saadikurühmad Riigikogus Rahvuslikuks Keskerakonna saadikurühmaks. Lisaks moodustunud rühmale tegutsesid Riigikogus ka Ühinenud Põllumeeste ja Sotsialistide saadikurühmad.

21. kuni 23. maini 1932 toimusid V Riigikogu valimised, mille tulemusel asus 19. juulil 1932 ametisse Kaarel Eenpalu esimene valitsus.

- Riigivanem – Jaan Teemant
- Välisminister – Jaan Tõnisson
- Kohtu- ja siseminister – Ado Anderkopp
- Põllutööminister – Oskar Köster
- Haridus- ja sotsiaalminister – Jaan Hünerson
- Majandusminister – Oskar Suursööt
- Kaitseminister – August Kerem
- Teedeminister – Jaan Raudsepp

-
- [1][1] Riigi Teataja, 1918, nr. 3 lk. 12.
- [2][2] 11.novembrist 1918 kuni 7. aprillini 1919
- [3][3] Asutav Kogu. Iistungjärk. Protokollid nr. 1-27. Tallinn: Kirjastuse OÜ Täht trükk, 1919, protokoll nr. 14, lk. 510.
- [4][4] Jaan Teemanti isa Ado Teemanti on peetud isegi üheks esimeseks „eesti rahva hulgast võrsunud elukutseliseks valla- ja vallakohtu kirjutajaks Põhja-Eestis”?
- [5][5] **August Traat**. Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini. Tallinn: Eesti Raamat, 1980, lk. 5.
- [6][6] Jaan Teemantil olid veel nooremad vennad-õed: Ado, Mari ja Liisa. Isa Ado Teemant koolitas oma lapsed esialgu kodus ise. Koduloolaste uuringute järgi, olevat Teemantide peres ainukeseks kooliharidusega lapseks jäänudki Jaan. Vt. Jaan Teemant. Faktides ja mälestustes. / Koostanud Kaire Veeroja. Vasalemma, 2007, lk. 76-77.
- [7][7] Ajalugu teeb vahel imelisi keerdkäike. Ei tea, kas Läänemaa mõisnikud meenutasid ka Ado Teemanti, kui 1939-1940.a. tema poeg vandeadvokaat Jaan Teemant oli Eesti –Saksa segakomisjoni liikmeks. See komisjon tegeles baltisakslaste Eestist lahkumisega. Töö komisjonis oli Jaan Teemantile üks viimaseid, mida ta Eesti riigi heaks tegi, olles juba enamuses tegev vandeadvokaadina. Ta jäi komisjoni liikmeks kuni nõukogude okupatsioonini.
- [8][8] **Elmar Joosep**. Vilistlaskogu esimeestest ja teistest. // Pärnu Ühisgümnaasium algsust aastani 1952. Tallinn, 2006, lk. 199-200.
- [9][9] Peterburi ülikooli õigusteaduskonnal oli 20. sajandi alguses mängida eriline roll eestlastest juristide ettevalmistamisel, kel Eesti Vabariigi kujunemisel aastatel 1918-1944 oli mängida väga kandvat rolli. vt. **Raimo Pullat**. Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917. Tallinn: Estopol, 2004, lk. 123-138; **Toomas Anepaio**. Eesti Vabariigi kohtunikekorpus (1918-1940) : väitekirj õigusteaduse magistri teaduskraadi taotlemiseks : [teadusmagistritöö] / Tartu Ülikool, õigusteaduskond: juhendajad: Jüri Ant, Peeter Järvelaid. - Tartu, 1993. - 302 lk; **Raimo Pullat**. Peterburi eesti juristid kuni 1917. aastani // Tuna : ajalookultuuri ajakiri (2004) nr. 2, lk. 23-36; **Raimo Pullat**. Estnische Juristen in St. Petersburg bis 1917 // Buch und Bildung im Baltikum : Festschrift für Paul Kaegbein zum 80. Geburtstag. Münster, 2005, lk. 555-579.
- [10][10] **Elmar Tambek**. Tõus ja mõõn. Mälestusi kodumaalt. Esimene raamat. Toronto:Orto, 1964, lk. 19-20.
- [11][11] **Elfriede Lender**. Lenderi kooli lugu I: Minu lastele. Stockholm: EMP, 1967, lk. 142-143.
-

[12][12] 1904.a. valiti Tallinna linnavolikokku eestlastest: J.Aavik, H.Hamann, J.Hansmann, J. Ihermann, A.Johanson, G.Kalla, F.Karlson, dr Köhler, A.Koba, J.Kurnim, V.Lender, M. Lintzbach, K.Luha, J.Marland, K.Mänd, J.Mürkes, O.Neugard, A.Nelsas, J.Poska, M.Pung, K.Päts, M.Rõuk, T.Saarmann (prof. Karl Saarmanni isa, kellest sai esimene eestlasest kriminaalõiguse professor Tartu Ülikoolis ja EV riigikohtunik), J.Seermann, P.Sorgus, J. Teemant, K.Tiik, F. Trakmann, M.Tresberg, J.Umbliia, M.Uferbach, J.Schlisti, P. Schreim, G.Steinberg, O.Strandman, T.Eichen.

[13][13] **Sulev Mäeltsemees**. Konstantin Päts ja Tallinna juhtimine. //Alasi ja haamri vahel. Artikleid ja mälestusi Konstantin Pätsist. Tallinn, 2007, lk. 63-79.

[14][14] **Sulev Mäeltsemees**. Konstantin Päts ja Tallinna juhtimine. //Alasi ja haamri vahel. Artikleid ja mälestusi Konstantin Pätsist. Tallinn, 2007, lk. 65.

[15][15] Teemantide pere vastu toimusid samuti repressioonid. 1906.a. põletasid karistussalga kasakad maha Jaan Teemanti isa Ado Teemanti (Jaan Teemanti kodutalu) talu, mille ettevõtlik A.Teemant siiski suutis uuesti üles ehitada.

[16][16] J.Vilms sai ikkagi kannatada, tal olevat lõhki löödud kähmluses pea, mida dr. Konstantin Konik olevat Raamotite juures lappinud. Kuid maanõukogu liikmed kartsid, et äge rahvamees Vilms, kel relv taskus, oleks võinud vägivaldsete vastu enesekaitseks relva tõsta ja siis oleksid inimohvrid juba paratamatud.

[17][17] J.Teemant, K.Päts, J.Uluots, J.Hünerson, A.Jürman, dr J.Raamot, K.Ipsberg, K.Haho olid Eesti Maarahva Liidu rühmas Asutavas Kogus.

[18][18] **Indrek Paukshtys**. Prokuratuuri areng Eesti Vabariigis 1940. aastani // Juridica (1995) nr. 6, lk. 264-268; **Indrek Paukshtys**. Prokuratuuri funktsioonid Eesti Vabariigi algusaastatel (1918-1920) // Juridica (1999) nr. 2, lk. 73-81.

[19][19] Huvitavaks võrdluseks võiks olla ka kohtuministeeriumi loomine ja areng sel ajal, samuti näiteks advokatuuri areng. vt. **Peeter Järvelaid, Maie Pihlamägi**. 80 aastat Eesti Vabariigi justiitsministeeriumi 1918-1998. Tallinn:Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1999, 143 lk; **Lauri Vahtre**. Eesti advokatuuri ajalugu 1919-1994. Tallinn, 2005, 396 lk.

[20][20] **Karl Grau**. Advokatuuri õigusajaloolise arengu põhijooni Eestis // Õigus (1939) nr. 8, lk. 337-374; **Karl Grau**. Advokatuuri õigusajaloolise arengu põhijooni Eestis // Õigus (1939) nr. 9, lk. 385-400; **Aare Tark**. Viron Asianajajaliitto 75-voutta / tlk. Helena Johansson // Defensor legis : Suomen asianajajaliiton äänenkannattaja (1994) nr. 11/12, lk. 931-936; **Jaak Oja**. Advokatuuri areng Eesti aladel (13.-20. saj.) // Eesti Jurist (1993) nr. 11, lk. 4-12.

[21][21] ERA f. 32, n. 1, s. 1, l. 16.

[22][22] Tartust oli hilinemisega end registreerunud vandeadvokaat Kaarel Parts, hilisem Eesti Vabariigi Riigikohtu esimees. vt. **Lauri Vahtre**. Eesti advokatuuri ajalugu 1919-1994. Tallinn: Ilo, 2005, lk. 24.

[23][23] Eesti advokatuuri loomise juures olid: Martin Hirsch, Johann Daugull, Jaan Leesment, Leopold Meder, Voldemar Oldekop, Jaan Laur, Tõnis Jürine, Viktor (Victor) Johanson, Jaan Teemant, Artur Beek, Artur Gabler, Edgard Koch, Balduin Limberg, Herman Koch, Heinrich Sievers (von Sievers), Aleksander Bodisko(Bodisco), Bernhard Maydell, Karl (Kaarel) Parts. vt. ERA f. 32, n. 1, s. 1, l. 16.

[24][24] Vandeadvokaatide nõukogu juhatuse esimehe asetäitjaks oli Martin Hirsch ning juhatuse liikmeteks Tõnis Jürine, Voldemar Oldekop, Karl Parts ja Jaan Leesment, kes oli olnud Pärnu esimene eestlasest linnapea ja kelle poega prof. Leo Leesmenti (1902-1986) paljud eesti juristide põlvkonnad tundsid kui õigusajaloolast. vt. **Lauri Vahtre**. Eesti advokatuuri ajalugu 1919-1994. Tallinn: Ilo, 2005, lk. 24; **Aili Karindi**. Leo Leesment. Õigusteaduskonna auväärse õppejõu kuulsast sugupuust ja huvitavast eluteest. Tartu, 2006, 88 lk.

[25][25] Riigi Teataja, 1919, nr. 41, lk. 324.

[26][26] **Ants Piip**. Tormine aasta. Ülevaade Eesti välispoliitika esiajast 1917-1918. aastal dokumentides ja mälestusis. Stockholm: Kirjastus Vaba Eesti, 1966, lk. 2. (esmatrükk, Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus, 1934).

[27][27] **Ferdinand Karlson**. Muljeid, mõtteid, mälestusi. //Põhiseadus ja Rahvuskogu. Tallinn, 1937, lk. 429.

[28][28] Eesti Advokatuuri liikmete nimekirjast leiame ka Jaan Teemanti poja Ilo (sünd. 1906), kes pärast Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetamist oli aastatel 1938-1940 vandeadvokaadi abi oma isa Jaan Teemanti juures Tallinnas. vt. **Lauri Vahtre**. Eesti advokatuuri ajalugu 1919-1994. Tallinn: Ilo, 2005, lk. 366.

[29][29] Postimees, 1934, nr. 318; Postimees, 1934, nr. 328.

[30][30] vt. **Hellar Grabbi**. Vabariigi laps. Mälestuslikud esseed. Tartu: Ilmamaa, 2008, lk. 155; Korporatsioon Rotalia 1913-1944. Ülevaade ajaloost. /Toimetanud Viktor Kõresaar. New York: Rotalia Kirjastustoimkond, 1981, lk. 9-20.

[31][31] **Rein Marandi**. Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937. I. Legaalne periood (1929-1934). Stockholm, 1991, lk. 145. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia, 6); **Rein Marandi**. Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937. II. Illegaalne vabadussõjalus (1934-1937). Stockholm, 1997, lk. 145. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia, 18); **Andres Kasekamp**. Vapsid ja vähemusrahvused. // Kleio : Ajaloo ajakiri (1997) nr. 1, lk. 11-14; **Andres Kasekamp**. The Radical Right in Interwar Estonia. London, 1999.

[32][32] **Heino Arumäe**. 1934. aasta 12. märtsi kaasaegsete hinnanguis. //Alasi ja haamri vahel. Artikleid ja mälestusi Konstantin Pätsist. Tallinn, 2007, lk. 19-62.

[33][33] Rein Marandi väidab, et Jüri Uluots kaasati pärast 12.03.1934 valitsusleeri,

kui J.Tõnisson ja J. Teemant jäid opositsiooni. vt. **Rein Marandi**. Must–valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937. II. Illeagaalne vabadussõjalus (1934-1937). Stockholm, 1997, lk. 145. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia, 18).

[34][34] **Krista Aru**. Üks kirk, kolm mõõdet. Peatükke eesti toimetajakesksest ajakirjandusest: K.A.Hermann, J.Tõnisson, K.Toom. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2008, lk. 277.

[35][35] **J.Kukk, A.Piip, J.Teemant, J.Tõnisson**. Härra peaministrile riigivanema ülesannetes. //Konstantin Päts. Minu elu. Mälestusi ja kilde eluloost. Tartu:Ilmamaa, 1999, lk. 239-242; **Konstantin Päts**. Ei, püssitikkude otsas ei ole meie istunud. //Konstantin Päts. Minu elu. Mälestusi ja kilde eluloost. Tartu:Ilmamaa, 1999, lk. 243-265; **Rein Marandi**. Rndiste riigivanemate märgukiri: (J.Tõnisson, J.Kuke, A.Piibu ja J.Teemanti ühisest poliitilisest märgukirjast seoses 1936.a. Rahvuskogu valimistega). // Jaan Tõnisson: koguteos tema üheksakümnenda sünnipäeva tähistamiseks. Stockholm:Vaba Rrsti, 1960, lk. 286-291.

[36][36] **Toomas Karjahärm, Väino Sirk**. Vaim ja võim. Eesti haritlaskond 1917-1940. Tallinn: Argo, 2001, lk. 318; **Ago Pajur**. Põhiseaduse muutmine. // Eesti ajalugu VI:Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Tartu: Ilmamaa, 2005, lk. 97.

[37][37] **J.Kukk, A.Piip, J.Teemant, J.Tõnisson**. Härra peaministrile riigivanema ülesannetes. //Konstantin Päts. Minu elu. Mälestusi ja kilde eluloost. Tartu:Ilmamaa, 1999, lk. 239, 242.

[38][38] **Jaak Valge**. Lahtirakendamine. Eesti Vabariigi majanduse stabiliseerimine 1918-1924. Tallinn: Rahvusarhiiv, 2003, lk. 214.

[39][39] Jaan Teemantile kuulus kinnisvara Tallinnas: 1.Roosikrantsi tn 9, kinnistu nr 1274, 2/3 mõttelist osa (alates 19. dets., 1931— natsionaliseerimiseni 1940. a. lõpus); 2. Lauupeo 14/Kunderi 36, kinnistu nr 2760, ½ mõttelist osa (alates 23. juuli 1932 — natsionaliseerimiseni 1940. a. lõpus); 3. „Lehtmanni“ (Lehtmetsa saun) talukoht (tollases) Saue vallas Jälgimäe mõisast eraldatud, kinnistu nr 5099, omandatud 30. jaan. 1932; 4. „Möldre“ talu, kinnistu nr 150, eraldatud Jälgimäe mõisast, omandatud 14. veebr 1920.

[40][40] Oma teenistustoimikus märgib Alide Teemant-Poom oma teenistuskäigu selliselt: 1911-1921 arst Kreenholmi vabriku haiglas sise- ja nakkushaiguste alal; 1921-1923 Narva Linnavalitsuse Hoolekande- ja Haridusosakonna teenistuses, kooli- ja hoolekandearst; 1923-1940 praktiseeriv arst Tallinnas; suvi 1940 epideemia arst Petseri maahaiglas düsenteeria osakonnas. vt. TLA, f .1125, n 2, s 932.

[41][41] Samas Tartu Ülikooli Album Academicum annab teada, et Jaan Temant (Teemant), sündinud 11. mai 1904.a., kes pärast Tallinna Reaalkooli lõpetamist, õppis 1921-1923 Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas lasti maha Eesti piirivalve poolt Eesti ja NSV Liidu piiril NSV Liitu siirdumise katsel – enne 1940.a. Teistel andmetel hukkus ta Läänemaal 22. septembril 1944.a. vt. Album Academicum Universitatis Tartuensis

1918-1944. Tartu: Tartu Ülikool. 1994, kd. 2, lk. 141, nr. 2037.

[42][42] Jaan Teemanti noorem poeg Ilo Temant (Teemant) (sünd. 15.veebruaril 1906, asus pärast Tallinna Poeglaste Reaalgümnaasiumi lõpetamist õppima Tartu Ülikooli agronoomiateaduskonnas ja siis oli aastatel 1925-1937 immatrikuleeritud õigusteaduskonda. Aastast 1938.a. oli ta kirjast oma isa Jaan Teemanti juures vandeadvokaadi abina. Tema saatusest pärast 1940. aastat pole palju teada ja tema surmadaatumina märgitakse, et see võis olla enne 1972.a. vt. vt. Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918-1944. Tartu: Tartu Ülikool. 1994, kd. 2, lk. 368, nr. 6277.; Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetanute ja õigusteadust õpetanute nimekiri 1919-1989. Tartu, 1989, lk. 22.

[43][43] Intervjuu Linda Kõrbega 2. novembril 2000. – vt. Jaan Teemant. Faktides ja mälestustes. / Koostanud Kaire Veeroja. Vasalemma, 2007, lk. 80.

[44][44] Varem Viruvärava puiesteen, tänava nimi muudeti Estonia puiesteeks 17. jaan. 1923.

[45][45] TLA, f. 1376, n. 1, s. 276.

[46][46] Kutsetegevuse õigusega arstide nimekirjades 1932., 1933., 1934., 1935., 1936, 1937, 1938. ja 1939. a on märgitud: Teemant, Alide; Suur-Karja 18—32.

[47][47] Riigikogu liikmena tasus tema korteriüüri —480 kr. Riigikogu kantselei. Vastaval teatisel on korteri numbriks, ilmselt ekslikult märgitud küll 30.

[48][48] **Heino Tõnismägi.** Amet andis Siberi-pileti // Luup (1999) nr. 1, lk. 53. - Esimene Eesti Vabariigi prokurör Jaan Teemant (1872-1940?).

[49][49] vt. **Mari Raamot.** Minu mälestused : kodutarest okupatsiooni vanglani / Mari Raamot : eessõna kirjutanud Oskar Loorits ; [kaas: E. Kollom]. - Tartu : Loodus, 1937. - 275, [1] lk., 10 l. portr., fot. - (Marseljeesist internatsionaalini : kaasaeglaste mälestusi poliitilis-ühiskondliku ja seltskondliku elu alalt Prantsuse revolutsioonist tänini ; 1. sari)
